

11. *Лозинський М.* Галичина в рр. 1918-1920. Нью-Йорк : Червона Калина, 1970. – 228 с.

12. *Охримович Ю. Ю.* Розвиток української національно-політичної думки: (від початку XIX століття до Михайла Драгоманова). Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських, 1965. – 120 с.

13. «Русалка Дністрова»: документи і матеріали/упорядники: Ф. І. Стеблій [та ін.]; Академія наук Української РСР, Інститут суспільних наук, Центральний державний історичний архів УРСР у Львові. Київ: Наукова думка, 1989. 542 с.

14. «Руська Трійця» в історії суспільно-політичного руху і культури України / [В. І. Горинь та ін.; відповідальний редактор Ф. І. Стеблій] – Академія наук Української РСР, Інститут суспільних наук. Київ: Наукова думка, 1987. – 337с.

15. *Старух Я.* Тисяча років життя й боротьби Українського Народу: Короткий нарис історії України. Ляйпціг, 1941. – 232 с.

16. *Чорновол І.* 199 депутатів Галицького сейму. Львів: Тріада плюс, 2010. – 224 с.

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА У ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ЗУНР

Василь Зіновійович Ухач

*кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії
держави і права юридичного факультету Тернопільського
національного економічного університету (м. Тернопіль)*

100-річний досвід ЗУНР – реальне встановлення цієї влади 1 листопада у м. Львові та в Східній Галичині; прокламування ЗУНР як суверенної та незалежної держави 13 листопада 1918 р. – наука для нас, пізніших поколінь.

Думається, що системне наукове дослідження цієї проблеми ще чекає на своїх дослідників. Водночас у контексті державо- і правотворення періоду 1917–1920 років ця наукова проблема

знаходила своє висвітлення як у працях істориків (В. Верстюк, О. Волошко, П. Гай-Нижник, І. Гошуляк, М. Литвин, С. Макарчук, О. Павлишин, В. Солдатенко, Д. Яневський та інші), так і істориків держави і права (І. Бойко, П. Захарченко, О. Копиленко, О. Мироненко, В. Сидор, Б. Тищик та інші [1]).

Метою наукової розвідки є аналіз земельної реформи ЗУНР (ЗОУНР), її причин, дискусій щодо її проведення, значення для західноукраїнського селянства.

Аналіз наукового доробку заявленої наукової теми дозволяє виокремити перелік наступних характерних рис протікання земельної реформи.

1. Земельне питання потребувала першочергового вирішення, зважаючи на вкрай складне економічне становище та всезростаючу активну популістську більшовицьку агітацію. Події «весни народів» і скасування кріпосного права, не покращили суттєво становища галицького селянства. Ціна за викуп особистої залежності в десять разів перевищувала всі існуючі повинності. До того ж поміщики, при проведенні реформи, захопили всі ліси, луки й пасовища. Їм належала майже половина орних земель. Селяни ж мали або невеликі наділи землі, або не мали її взагалі й змушені були найматися на роботу до панів або Церкви [4, с. 105]. На Галичині продовжували панувати пережитки феодальних відносин, а перша світова війна лише погіршила ситуацію.

2. Утворення УНРади змусило західноукраїнський політичний провід роз'яснити населенню краю бачення перспектив власної політики, усвідомлюючи також і важливість ефективного проведення земельної реформи, яку М. Лозинський назвав *«найголовнішою журою нашої державної влади»* (курсив наш – В.У.) [4, с. 106–107]. Майбутній український парламент *«переведе справедливу аграрну реформу, силою котрої земля великих земельних дібр перейде на власність малоземельних і безземельних»* [3, с. 108]. Отже, завдання реформування аграрного сектору ЗУНР мав здійснити майбутній парламент. На думку того ж М. Лозинського, проведенням аграрної

реформи ЗУНР мав займатися Державний Секретаріат земельних справ. До його обов'язків входив контроль за сільським господарством та підготовка проведення земельного закону [4, с. 110].

3. З метою розробки аграрного законопроекту на січневій 1919 року сесії УНРади в Станіславові була створена земельна комісія, до складу якої ввійшли С. Данилович, С. Вітик, А. Шмігельський, П. Шекерик-Доників, Т. Старух, Л. Петрушевич, С. Онишкевич, І. Макух та інші. Нею було прийнято низку резолюцій стосовно проведення весняно-польових робіт, регламентування умов оренди землі. 21 лютого 1919 р. була прийнята постанова Державного секретаріату землеробства й внутрішніх справ про примусовий обробіток землі [4, с. 110–111]. Попри важливість проголошення Акту Злуки УНР і ЗУНР, уряд галичан вважав, що має всі необхідні права на проведення власного аграрного закону.

4. Аналіз документів дозволяє стверджувати про поліфонію підходів очільників ЗУНРу до особливостей проведення земельної реформи, гострі дискусії, існування альтернативних підходів до вирішення аграрного питання, несприйняття земельного закону Директорії в галицьких колах. Проекти земельної реформи жваво обговорювалися на засідання політичних партій. Так, віце-президент УНРади Л. Бачинський вважав, що юридично вона не повинна взагалі розповсюджуватися на Галичину, бо була прийнята до укладення Акту соборності. Він наголосив на необхідності поділу землі між мало- і безземельними селянами. С. Данилович, навпаки, виступив з проектом передачі великого землеволодіння громадам для колективного господарювання [4, с. 112]. У результаті тривалого обговорення були прийняті «Основи земельного закону», головними постулатами якого були наступні положення: конфіскація землі в осіб, що володіють нею понад норму, а також угідь, що перебувають у руках спекулянтів; повне відшкодування вартості малих наділів, а більших за певний відсоток; ліси стають власністю держави за виключенням незначних масивів; пасовища мають перейти у власність громад. Крім того, програма забороняла продавати землю, меншу за означений мінімум,

а селяни, які ухиляються від війни з поляками, взагалі не повинні її отримати [4, с. 113]. Закінчувався документ наступними словами: «Наділення землею відбуватиметься після закінченню війни і по повероті жовнів з фронту і полону» [4, с. 114–115]. Для остаточного перетворення «Основ» у справжній закон була обрана субкомісія на чолі з Л. Бачинським.

5. З метою якнайшвидшого вирішення земельного питання, ЗУНР також ухвалила низку законодавчих актів, які мали на меті розв'язати цю проблему. Законом «Про вивласнення великих табулярних посіlostей» було започатковано аграрну реформу на селі [6]. Ним установлювався порядок конфіскації земель у великих землевласників. Кількість землі, що залишалася у власності колишніх поміщиків, не могла перевищувати 200 моргів (1 морг-0,57га.). Націоналізовані землі переходили в тимчасове управління повітових земельних комітетів, які розподіляли їх поміж селянами [6].

6. 14 квітня 1919 р. УНРада прийняла Закон «Про земельну реформу», покликаний остаточно врегулювати аграрні відносини. Закон передбачав: а) збереження принципу приватної власності; б) конфіскацію земель поміщиків, церков, монастирів, різноманітних установ, а також набутих із метою спекуляції та тих, що не обробляли власники своїми силами; в) націоналізовані землі переходили до державного земельного фонду, з нього і мали наділятися земельними ділянками безземельні та малоземельні селяни; г) не мали права на отримання землі засуджені за дезертирство з лав української армії, за злочини проти Української республіки, її збройних сил, а також громадяни інших держав; д) особам, що втратили землю внаслідок націоналізації, передбачалося відшкодування збитків. Без компенсації відбирали землі: а) власників, що воювали проти Української держави; б) становили державну власність Австро-Угорщини; в) набуті спекуляцією в роки війни [2]. Регулювання решти аграрних питань відкладалося на розгляд майбутнього Сейму. На жаль, цей закон ЗУНР не був практично втілений у зв'язку з польською окупацією держави [6].

Як слушно зазначають львівські дослідники І. Терлюк та І. Патер, земельний закон мав певні недоліки. По-перше, наділення селян землею не могло розпочатися перед закінченням війни й поверненням «жовнірів і полонених додому», а значить переносилося на невизначений час; по-друге, не говорилося про відшкодування власникам конфіскованих земель; по-третє, не сказано, як нові власники наділялися землею за викуп чи без нього. Ці питання відкладалися до вирішення майбутнім сеймом [5].

Вищевикладене дає підстави для наступних узагальнень.

По-перше, відсутність стратегії державного будівництва, нерішучість, брак часу й професіоналізму, політичні та ідеологічні протиріччя (особливо навколо питання приватної власності) не дозволили напрацювати ефективний земельний закон. Земельний закон на Галичині можна вважати прогресивнішим (у порівнянні із законами українських урядів «першої» і «другої» УНР, Української держави), який з одного боку відображав агрокультуру, споконвічні традиції ведення господарства, з іншого – мав бути своєрідним сигналом для держав Антанти, які не сприймали меседжів соціалізації землі. І все ж основна проблема – людини, землі й волі, так і залишилась неврегульованою.

По-друге, відсутність вагомих успіхів українських урядів (ЗУНР (ЗОУНР зокрема – *В. У.*)) у вирішенні аграрного питання була викликана не лише частою зміною політичних режимів, але й дискретністю реформ, які вони проводили [5]. Попри те, що у ЗУНР земельне питання також було в числі найважливіших соціально-економічних питань, його правове вирішення відкладалося на невизначений термін до скликання сейму, що мав визначити розмір і час сплати селянами за наділи. Відтак селяни були незадоволені повільним просуванням вирішення реформи, й самочинно вдавалися до поділу землі.

По-третє, позитивний та негативний досвід вирішення земельного питання у діяльності українських урядів 100-річної давнини має бути врахований в сучасних умовах українського державо- і правотворення.

Література:

1. *Макарчук С.* ЗУНР: історичний досвід національного державотворення і сучасність // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2009. Вип. 18. С. 20–29; *Сливка С. С.* Правовий механізм реалізації земельної реформи в Західноукраїнській Народній республіці//Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична. 2014. Вип. 2. – С. 24–31.
2. Закон Української Державної Ради «Про земельну реформу» від. 14.04.1919 р. // ПС «Законодавство»: Історичні нормативно-правові акти.
3. *Тимченко Р.* Земельна реформа ЗУНР//Український історичний збірник. 2009. Вип. 15. – С. 107–114.
4. *Тимченко Р.* Земельна реформа ЗУНР (ЗОУНР) 1919 р. // Український історичний збірник. 2012. Вип. 15. – С. 105–118.
5. *Терлюк І. Я.* Аграрне питання як фактор правової політики Українських державних формацій (1917–1921 рр.): започаткування національного земельного законодавства. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5769/vnulpurn201685069.pdf> (дата звернення: 03.10.2018).
6. *Ухач В. З.* Земельне законодавство ЗУНР, УНР та Української держави: порівняльний аналіз. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=324 (дата звернення: 05.10.2018).